

**ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХАРЧУВАННЯ ТА ТОРГІВЛІ**

БЄЛЯЄВА МАРІАННА В'ЯЧЕСЛАВІВНА

УДК 658.9:347.71

**ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТОРГІВЛІ**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
на здобуття наукового ступеня кандидата
економічних наук

Харків – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському державному університеті харчування та торгівлі Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник

кандидат економічних наук, доцент

Чорна Марина Віталіївна,

Харківський державний університет харчування
та торгівлі, доцент кафедри економіки
підприємств харчування та торгівлі

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, доцент

Пилипенко Андрій Анатолійович,

Харківський національний
економічний університет,
завідувач кафедри бухгалтерського обліку

кандидат економічних наук, професор

Дядечко Лідія Павлівна,

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені М. Туган-Барановського,
професор кафедри економіки підприємства

Захист відбудеться “4” березня 2010 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.088.02 Харківського державного університету харчування та торгівлі за адресою: 61051, м. Харків, вул. Клочківська, 333, ауд. 45.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського державного університету харчування та торгівлі за адресою:

61051, м. Харків, вул. Клочківська, 333.

Автореферат розісланий “ 25 “ січня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.Л. Савицька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Нестабільність ринкового середовища та посилення кризових явищ у сучасній вітчизняній економіці обумовлюють необхідність пошуку нових перспектив підприємницької діяльності. Розвиток підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі та підтримка на необхідному рівні конкурентоспроможності її суб'єктів у динамічному зовнішньому середовищі можливі за наявності ефективних регулюючих технологій.

Економічною наукою накопичено суттєвий досвід у методології розробки економічного механізму регулювання підприємницької діяльності. Проблемами підвищення ефективності підприємницької діяльності та формування економічного механізму її регулювання займалися Бочаров В., Верхан П., Друкер П., Керолл Б., Куратко Ф., Мейер М., Попундопало В. та ін. Але наявні методичні підходи не враховують специфіку розвитку вітчизняної економіки та сучасні особливості підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі на фоні загального економічного спаду й посилення кризових явищ.

Значний внесок у вирішення окреслених проблем зробили Кульман А., Гриньова В., Пилипенко А., Хізріч Р. та ін. Безпосередньо питаннями регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі займалися Апопій В., Аборнева О., Мазаракі А., Бланк І., Дядечко Л., Власова Н., Лігоненко Л. та ін.

Проте вивчення опублікованих робіт і практика господарювання суб'єктів підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі свідчать, що окремі аспекти теоретичного обґрунтування та методичного забезпечення потребують уточнення. Так, відсутня єдина позиція щодо змісту підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі та визначення критеріїв оцінки її ефективності; недостатнє теоретичне та практичне освітлення принципово важливих питань, пов'язаних з формуванням економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі, який би враховував галузеві особливості.

Теоретико-методологічна та практична значущість вирішення зазначених проблемних питань, недостатня їх наукова та прикладна розробка зумовлюють актуальність обраної теми, логіко-структурну побудову дисертаційної роботи, її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок досліджень пов'язаний із загальною тематикою наукових досліджень кафедри економіки підприємств харчування та торгівлі Харківського державного університету харчування та торгівлі, де виконана дисертація, а саме, з держбюджетними науково-дослідними темами: № 04-07-09Б (державний реєстраційний номер № 0106U012033) «Управління потенціалом торговельного підприємства» (особистий внесок міститься в систематизації факторів впливу на підприємницьку діяльність у роздрібній торгівлі); № 2-09-10Б (номер державної реєстрації № 0109U000355) «Формування ефективної цінової політики підприємств торгівлі на продовольчі товари» (особисто здобувачем визначено сучасні особливості підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних положень і розробці науково-методичних рекомендацій щодо удосконалення економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі.

Відповідно до поставленої мети в дисертації визначені наступні завдання:

- узагальнити накопичений досвід щодо визначення сутності поняття «підприємницька діяльність», систематизувати її основні ознаки та виділити головні елементи;
- визначити специфічні особливості підприємницької діяльності в торгівлі та уточнити її зміст;
- визначити сутність, мету, принципи та засади економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі;
- систематизувати фактори впливу на підприємницьку діяльність у роздрібній торгівлі;
- дослідити стан, тенденції та проблеми розвитку торговельної діяльності в Україні;
- обґрунтувати систему оцінки ефективності підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі та провести її практичну апробацію;
- вивчити існуючі підходи до формування економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в цілому та в торгівлі зокрема;
- розробити рекомендації щодо удосконалення економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в торгівлі;
- розробити рекомендації щодо підвищення ефективності підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі в умовах діючого економічного механізму.

Об'єктом дослідження дисертаційної роботи є процес формування економічного механізму регулювання підприємницької діяльності.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження стали фундаментальні положення економічної теорії, законодавчі та нормативні акти України, наукові праці вітчизняних і закордонних учених з досліджуваної проблеми. У процесі роботи над дисертацією було застосовано загальнонаукові та спеціальні методи досліджень. Для обґрунтування теоретичних положень (поняття «підприємницька діяльність в торгівлі» та «економічний механізм регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі», класифікація факторів зовнішнього середовища, обґрунтування критеріїв і системи показників оцінки ефективності підприємницької діяльності в торгівлі; аналіз підходів до регулювання підприємницької діяльності в різних країнах) та практичних рекомендацій (щодо удосконалення економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в торгівлі та підвищення ефективності підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі) було використано методи логічного та історичного підходів, абстракції, аналізу та синтезу, систематизації й узагальнення. Прикладні аспекти вивчались із застосуванням економіко-статистичних методів збирання й обробки інформації – вибіркового спостереження, групувань (під час формування і групування вибіркової сукупності суб'єктів підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі); методів системного і

комплексного аналізу (аналізу стану, тенденцій і проблем розвитку торговельної діяльності, оцінки ефективності підприємницької діяльності суб'єктів роздрібної торгівлі м. Харкова); графічного методу (для наочного подання низки теоретичних і практичних положень); економіко-математичних методів (для оцінки ефективності рекомендацій щодо створення кредитних спілок суб'єктів підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі). Інформаційною базою дисертаційного дослідження стали: офіційна інформація Державного комітету статистики України; дані статистичної, фінансової й управлінської звітності суб'єктів підприємницької діяльності в торгівлі; дані мережі Інтернет; власні аналітичні розрахунки. Обробку даних здійснено за допомогою ПК з використанням пакета EXCEL для Windows.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в розвитку теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі. Найбільш суттєві положення наукової новизни, які виносяться на захист такі.

Удосконалено:

- комплексну систему оцінки ефективності підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі, яка, на відміну від існуючих, базується на обґрунтованих принципах та являє собою сукупність різноспрямованих взаємообумовлених критеріїв (ділова активність, прибутковість, конкурентоспроможність), кожен з яких визначається певною системою відповідних галузевій специфіці показників, що дозволяє проводити всебічну оцінку в статичній й динамічній;

- визначення поняття «підприємницька діяльність у роздрібній торгівлі», яку, на відміну від існуючого, пропонується розглядати комплексно з урахуванням юридичного, економічного та галузевого аспектів як самостійну, ініціативну, господарську діяльність щодо забезпечення виконання сукупності торгово-організаційних операцій, спрямовану на більш повне задоволення потреб споживачів (населення) у товарах і послугах шляхом їх безпосереднього продажу за умов високого рівня культури обслуговування та отримання на цій основі прибутку, а також включає маркетингові заходи, закупівельну та збутову діяльність;

- комплексний підхід до визначення економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в торгівлі, який, на відміну від існуючого, передбачає його розгляд як функції трьох основних складових: ринку, суб'єктів господарювання, держави – та дозволяє визначати його як систему чинників, що здійснюють сукупний вплив на розвиток підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі.

Набули подальшого розвитку:

- класифікація чинників впливу зовнішнього середовища на підприємницьку діяльність у роздрібній торгівлі, яка, на відміну від існуючих, базується на виокремленні та систематизації найбільш важливих для сучасної роздрібної торгівлі чинників в умовах діючого економічного механізму її регулювання за такими ознаками: способом впливу – прямі та непрямі; місцем виникнення – макро- та мікросередовища; суб'єктами впливу – ринкові (власне ринкові й галузеві) та чинниками впливу з боку держави; рівнем впливу – першого рівня: пріоритетні

прямі чинники (споживачі, їх вимоги до товарів і послуг, рівень і динаміка доходів тощо), другого рівня: інші чинники прямого впливу, третього рівня: чинники непрямого впливу;

- методичний підхід до формування економічного механізму регулювання суб'єктів малого підприємництва в роздрібній торгівлі шляхом адаптації кластерного підходу до реалізації основних завдань за найхарактернішими для сучасної роздрібною торгівлі напрямками: інформаційне, фінансово-інвестиційне та товарне забезпечення господарської діяльності; підприємницька активність; диверсифікація (комерційного) ризику;

- методичний підхід до створення механізму фінансової підтримки розвитку малого підприємництва в роздрібній торгівлі у вигляді кредитної спілки, який, на відміну від існуючого, створено в межах кластера для забезпечення ефективності та конкурентоспроможності завдяки можливостям отримання кредиту для фінансування операційної діяльності на прийнятних умовах, захисту тимчасово вільних грошових коштів від впливу інфляції, одержанню товарів від постачальника за оптовою ціною, розширення та покращення умов фінансування та кредитування.

Практичне значення отриманих результатів дослідження. Основні наукові положення дисертації доведені до рівня методичних узагальнень і прикладного інструментарію, що дає змогу суб'єктам підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі ухвалювати оптимальні управлінські рішення на базі комплексної оцінки ефективності їх функціонування в умовах діючого економічного механізму регулювання. Практичне значення мають такі розробки: система оцінки ефективності підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі; методика оцінки ефективності підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі; рекомендації щодо створення кредитної спілки суб'єктів малого підприємництва в роздрібній торгівлі.

Наукові результати дисертації, які мають прикладний характер, набули практичного втілення в діяльність суб'єктів підприємництва в роздрібній торгівлі м. Харкова: ТОВ «Явал Україна» (акт впровадження № 1 від 26.08.2009 р.), ТОВ «Укр-Трейд» (акт впровадження № 1 від 23.10.2008 р.), ТОВ «Фобос» (акт впровадження № 1 від 04.11.2008 р.), фізичної особи-підприємця Остапової Н.Л. (акт впровадження № 1 від 03.09.2009р.), фізичної особи-підприємця Перепечіної Л.В. (акт впровадження № 1 від 30.10.2008р.), а також Головного управління економіки Харківської обласної державної адміністрації (довідка про впровадження № 04-15/2812 від 29.10.2008 р.). Результати дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі ХДУХТ під час викладання курсів: «Економіка підприємства», «Економіка та планування в підприємствах торгівлі», «Економіка підприємств торгівлі та харчування», «Стратегія підприємства», «Стратегічне управління» (акт впровадження від 17.11.2008 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійного наукового дослідження. Теоретичні обґрунтування, практичні розробки, висновки та рекомендації, які містяться в роботі, одержані автором самостійно на основі аналізу та узагальнення теоретичного й практичного матеріалу. Праць, опублікованих у співавторстві, за темою дисертаційної роботи немає.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження обговорювалися на науково-практичних конференціях різних рівнів: I міжнародній науково-практичній конференції «Становлення сучасної науки – 2006» (м. Дніпропетровськ, 2006 р.); I міжнародній науково-практичній конференції «Наука: Теорія та практика – 2006» (м. Дніпропетровськ, 2006 р.), I міжнародній науково-практичній конференції «Якість економічного розвитку: глобальні та локальні аспекти» (м. Дніпропетровськ, 2007 р.); III міжнародній науково-практичній конференції «Наукові дослідження – Теорія та експеримент 2007» (м. Полтава, 2007 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Економічна безпека держави: стан, проблеми та напрямки зміцнення» (м. Харків, 2008 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції «Управління економічним потенціалом підприємства» (м. Харків, 2008 р.); науково-практичній конференції «Економічна безпека держави: стан, проблеми, напрямки зміцнення» (м. Харків, 2008 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми ефективності інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств» (м. Харків, 2009 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 12 наукових працях загальним обсягом 4,3 друк. арк., з яких 8 статей у наукових фахових виданнях та 4 тези доповідей конференцій.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і додатків, списку використаних джерел. Основний зміст дисертації викладено на 181 сторінці комп'ютерного тексту. Робота містить 20 таблиць, 20 рисунків, 10 додатків (обсягом 37 сторінок) та список використаних джерел з 225 найменувань, розміщених на 21 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації та її зв'язок з науковими програмами, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, найсуттєвіші наукові результати, представлено теоретичне та практичне значення результатів, їх апробацію.

У першому розділі «Теоретичні аспекти економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі» розглянуто систему категорій і понять, пов'язаних із розумінням природи економічного механізму регулювання підприємницької діяльності; визначено сутність поняття «підприємницька діяльність» та її особливості в роздрібній торгівлі; розкрито зміст економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі; систематизовано фактори впливу на підприємницьку діяльність суб'єктів роздрібною торгівлі в умовах діючого економічного механізму регулювання.

Проведене дослідження змісту, ознак, елементів підприємницької діяльності з позиції економічного та юридичного підходів, розгляд її як особливого виду людської діяльності та як важливого елемента ринку дозволили трактувати підприємницьку діяльність як самостійну, ініціативну економічну діяльність щодо виробництва і реалізації товарів (надання послуг, виконання робіт), спрямовану на одержання прибутку, яка має системний, правомірний,

творчий, інноваційний та соціально-відповідальний характер, здійснюється господарюючим суб'єктом, що несе юридичну відповідальність.

Базуючись на визначених галузевих особливостях: менш тривалі життєвий та комерційний цикли господарюючих суб'єктів; висока швидкість обороту коштів; структура активів і капіталу; специфіка фінансування активів; значні можливості кредитування діяльності та висока потреба в кредитних ресурсах; пріоритетність комерційного ризику; різноманітність форм господарюючих суб'єктів; мобільність; висока залежність результатів діяльності від кон'юнктури та місткості споживчого ринку; отримання прибутку за рахунок швидкості обороту за невисокої рентабельності діяльності; значна трудомісткість; широкі можливості для розвитку малих форм господарювання в роздрібній торгівлі – та враховуючи три головні аспекти (юридичний, економічний, галузевий), доведено, що підприємницька діяльність у роздрібній торгівлі являє собою самостійну, ініціативну, господарську діяльність із забезпечення виконання сукупності торгово-організаційних операцій, спрямовану на більш повне задоволення потреб споживачів (населення) у товарах і послугах шляхом їх безпосереднього продажу за умов високого рівня культури обслуговування та отримання на цій основі прибутку, а також включає маркетингові заходи, закупівельну та збутову діяльність.

Визначення сутності й особливостей підприємницької діяльності в торгівлі та детальне опрацювання теорії економічного механізму дозволило трактувати економічний механізм регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі як систему економічних, законодавчих та адміністративних методів, важелів, заходів та організаційних форм ринкового і державного регулювання підприємницької діяльності у сфері роздрібно торгівлі, яка забезпечує її оптимальний розвиток у сучасних економічних умовах. Із цієї позиції метою формування економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі визначено на макрорівні забезпечення стабільності функціонування економіки країни, економічної та соціальної стабільності споживчого ринку, на мікрорівні – забезпечення економічної безпеки, стійкого розвитку та створення конкурентних переваг суб'єктів підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі; а до основних принципів віднесено динамічність, системність, стабільність, адаптивність, гнучкість, оптимальність, оперативність, відповідальність, ефективність, достовірність тощо.

Бачення економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі як системи та процесу, спрямованих на досягнення визначених цільових орієнтирів, дозволяє застосувати для його формування комплексний підхід, який обумовлює врахування економічних, організаційних, соціальних, психологічних та інших аспектів підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі в їхньому взаємозв'язку. Результати дослідження методів, форм, важелів та заходів економічного механізму регулювання підприємництва на ринковому та державному рівнях сприяли визначенню сутності економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі, яка полягає в тому, що суб'єкти господарювання здійснюють торговельну діяльність в межах державного регулювання, орієнтуючись на тенденції ринкового попиту. Запропонований підхід дозволяє розглядати

економічний механізм регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі як систему чинників, яка здійснює сукупний вплив на її розвиток.

Ґрунтуючись на засадах системного підходу, проведено теоретичне дослідження чинників впливу на сучасну підприємницьку діяльність, у результаті якого серед загальної сукупності виділено найважливіші для роздрібно́ї торгівлі в умовах діючого економічного механізму регулювання. Це дозволило уточнити класифікацію шляхом виділення найбільш значущих для підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі чинників впливу, які систематизовано за такими ознаками: способом впливу (прямого та непрямого); місцем виникнення (макро- та мікросередовище); суб'єктами впливу (ринкові – власне ринкові й галузеві – та чинники впливу з боку держави); рівнем впливу (чинники першого, другого та третього рівня), що є найважливішою. До першого рівня віднесено прямі чинники: споживачі, їх вимоги до товарів і послуг, рівень і динаміка їх доходів тощо; до другого рівня – інші чинники прямого впливу: постачальники, конкуренти, умови взаємин із фінансовими інститутами тощо; а до третього рівня – чинники непрямого впливу.

Використання запропонованої класифікації чинників впливу на підприємницьку діяльність у роздрібній торгівлі сприятиме розумінню закономірностей їх розвитку, що дозволить суб'єктам господарювання адаптуватися до їх негативного впливу або використовувати сприятливі можливості щодо підвищення ефективності в умовах діючого економічного механізму регулювання.

У другому розділі «Ефективність підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі в умовах діючого механізму регулювання» визначено особливості й проблеми сучасного стану та розвитку підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі; обґрунтовано комплексну систему оцінки ефективності підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі та здійснено її апробацію на вибірковій сукупності суб'єктів підприємницької діяльності м. Харкова; визначено напрямки підвищення ефективності регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі на сучасному етапі економічного розвитку.

У результаті аналітичного дослідження стану та розвитку роздрібно́ї торговельної мережі України та Харківської області в ув'язці із загальноекономічними тенденціями виявлено характерні риси сучасного підприємництва в роздрібній торгівлі та окреслено коло проблем, що потребують ефективного регулювання:

- недостатня товарна насиченість споживчого ринку, низький рівень забезпеченості населення країни торговельними площами та переорієнтація споживачів на якісні параметри споживання та обслуговування;

- значний рівень прибутковості галузі та зацікавленість у внутрішніх інвестиціях, що сприяє посиленню конкуренції та активному процесу поділу ринку між торговельними операторами, посиленню конкуренції на користь торговельних об'єктів нових форматів (супер- і гіпермаркетів);

- продовження концентрації торгівлі у мережах, укрупнення торговельних об'єктів, витіснення невеликих магазинів і ринків супермаркетами, гіпермаркетами і торговельними центрами;
- територіальна диспропорція ринку за різного ступеня насиченості та потенціалу розвитку, подолання якої можливе шляхом забезпечення умов для ефективного розвитку малих форм торговельного підприємництва на селі за його державної (регіональної) підтримки;
- стримання розвитку підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі через відсутність ефективних фінансових і юридичних механізмів інвестування;
- зростання обсягів і мережі роздрібно торгівлі переважно екстенсивним шляхом та інші.

Для визначення ефективності підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі обґрунтовано систему оцінки, яка відображає сутність поняття «ефективність»; має чітку мету; базується на обґрунтованих принципах (цілісність, інтегративність, ієрархічність тощо), що дозволяють оцінити ефективність суб'єктів торгівлі як системи; відповідає певним вимогам; урахує всі аспекти діяльності у взаємозв'язку та взаємозалежності, а також галузеві особливості в умовах діючого економічного механізму регулювання підприємницької діяльності. Розроблена комплексна система оцінки ефективності підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі являє собою ієрархічну сукупність різноспрямованих критеріїв (ділова активність, прибутковість, конкурентоспроможність), кожний з яких визначається певною системою відповідних галузевій специфіці показників, що дозволяє всебічно оцінювати в статичній й динамічній ефективності підприємницької діяльності суб'єктів торгівлі (рис.1).

Рис. 1. Комплексна система оцінки ефективності підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі

Запропонована система оцінки базується на комплексному підході до вирішення проблеми підвищення ефективності господарювання конкретного суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної або фізичної особи); дозволяє установити структурні й функціональні взаємозв'язки між узагальнюючими та приватними показниками ефективності й визначити проблемні зони в умовах діючого економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі. Для одержання адекватних результатів процес оцінювання повинен здійснюватися за розробленою методикою, яка представлена у вигляді структурно-логічної послідовності дій за трьома етапами: підготовчим, розрахунковим і підсумковим (рис. 2).

Рис. 2. Структурно-логічна схема процесу оцінювання ефективності підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі

Оцінку ефективності підприємницької діяльності було проведено за запропонованою технологією на прикладі репрезентативної сукупності з 25 суб'єктів підприємництва (98 магазинів) м. Харкова, що здійснюють роздрібну реалізацію продовольчих і непродовольчих товарів, які згруповані за розміром торговельної площі у три групи: 1 гр. – гіпермаркети; 2 гр. – універсами та супермаркети; 3 гр. – малі форми господарювання. У результаті оцінки виявлено погіршення ефективності діяльності суб'єктів господарювання протягом 2006-2008 рр. за всіма критеріями. Найбільші проблеми мали підприємства групи універсамів і супермаркетів, що виражається в уповільненні їх ділової активності, зниженні рентабельності, проблемах із ліквідні-

стю та фінансовою стійкістю та зниженні частки ринку з 20,7 до 17,2%. Досить динамічно розвивалася, нарощувала активи й власний капітал, збільшувала обсяги діяльності група гіпермаркетів, що дозволило їм забезпечити конкурентну перевагу на достатньо високому рівні протягом усього періоду дослідження (табл.1). Незважаючи на стабільність діяльності суб'єктів торгівлі малих форм, яка підтверджується показниками рентабельності й частково показниками ділової активності, вони значно програвали в конкуренції підприємствам інших форматів і розмірів через малі можливості розвитку: їх частка ринку скоротилася більш ніж в 2 рази з 2 до 0,9% при зниженні індексу роздрібного товарообороту до 0,9 та значенні індексу переваги 0,48 за період, що значно менше, ніж в інших групах.

Таблиця 1 –

**Оцінка ефективності підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі
за критерієм «Конкурентоспроможність»**

Група	Статична система			Система показників динаміки					
	Частка ринку, %			Індекс роздрібного товарообороту			Індекс переваги		
	2006	2007	2008	2007/ 2006	2008/ 2007	2008/ 2006	2007/ 2006	2008/ 2007	2008/ 2006
Група 1	14,5	15,4	14,2	1,49	1,22	1,83	1,06	0,92	0,98
Група 2	20,7	18,6	17,2	1,27	1,23	1,56	0,90	0,93	0,83
Група 3	2,0	1,4	0,9	1,01	0,88	0,90	0,72	0,67	0,48
Разом	37,2	35,4	32,4	1,34	1,21	1,63	0,95	0,91	0,87

Результат проведеного аналітичного дослідження виявив невідповідність між привабливістю малого бізнесу для підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі за низкою критеріїв та відсутністю можливостей для стійкого розвитку через брак фінансових ресурсів, відсутність доступу до закупівель великих обсягів товарів і отримання більших знижок за обсягами закупівлі. Це обумовлено низькою результативністю економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в торгівлі на рівні малого бізнесу.

У третьому розділі «Удосконалення економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі» визначено особливості сучасних підходів до регулювання підприємницької діяльності в торгівлі; систематизовано основні види підтримки суб'єктів малого підприємництва; обґрунтовано рекомендації щодо формування ефективного економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі на базі кластерного підходу та розроблено рекомендації щодо створення кредитних спілок суб'єктів малого підприємництва в роздрібній торгівлі.

За результатами систематизації існуючих підходів до регулювання та підтримки підприємницької діяльності, визначено такі, які можуть бути застосовані у сучасній вітчизняній роздрібній торгівлі: створення «консультаційних центрів», робота яких пов'язана з використанням досвіду висококваліфікованих фахівців для консультацій і технічної допомоги суб'єктам підп-

приємницької діяльності; надання державних гарантій щодо забезпечення кредитів, які видаються у рамках державних або регіональних програм забезпечення доступу суб'єктів малого підприємства до фінансових ресурсів; створення мережі приватних інвестиційних компаній, які використовують власний капітал і залучають позиковий під гарантії державних агенцій з малого бізнесу, здійснюють різні інвестиції в мале підприємництво; наявність національної системи інформаційного обслуговування малого підприємництва.

Обґрунтовано доцільність застосування для формування механізму регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі кластерного підходу для забезпечення необхідного рівня конкурентоспроможності малого бізнесу (рис. 3).

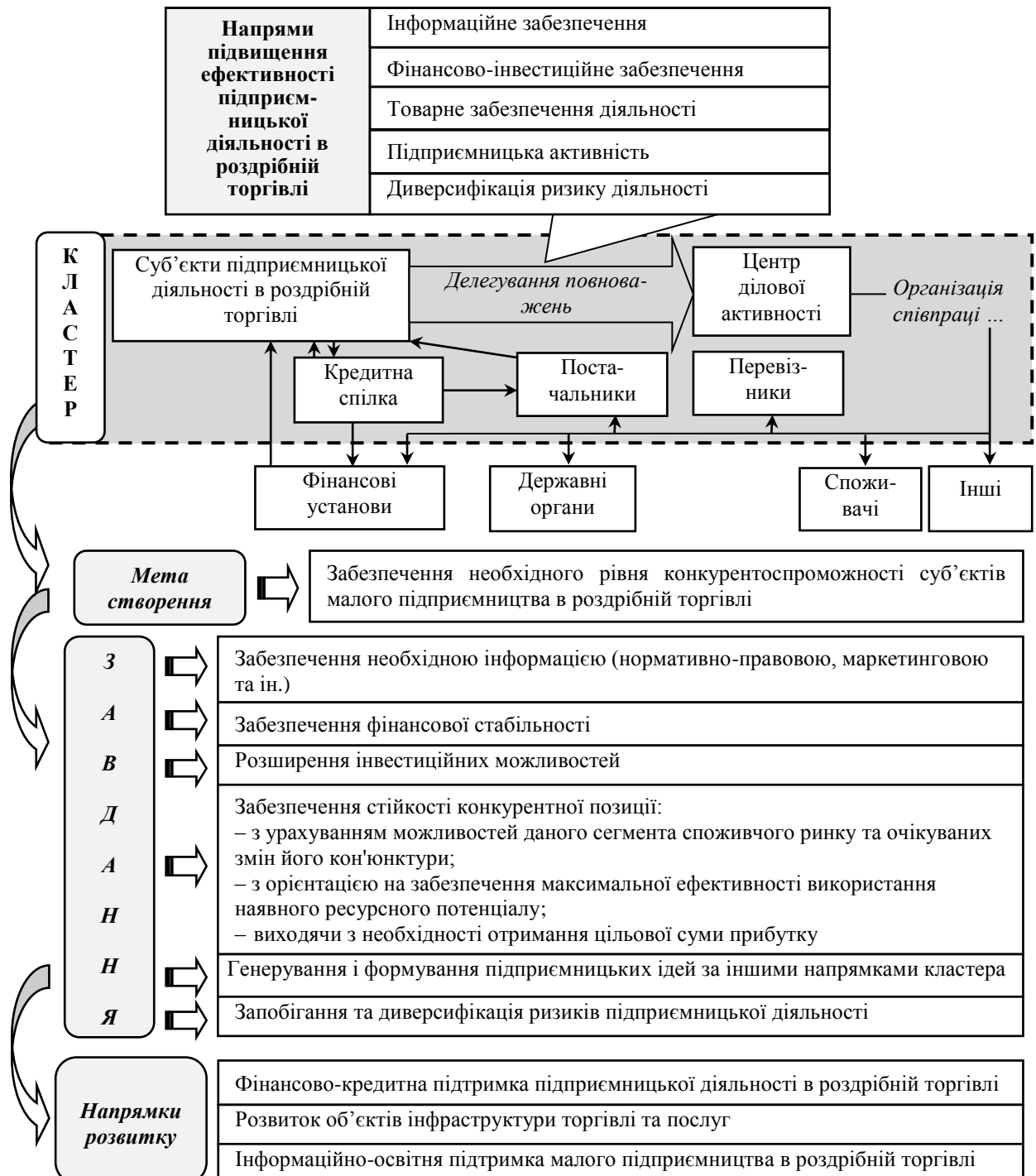

Рис. 3. Кластерний підхід до регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі

Для вирішення проблеми нестачі фінансових ресурсів у суб'єктів малого підприємництва в роздрібній торгівлі запропоновано створити кредитні спілки в межах кластера як некомерційну альтернативу банківському кредитуванню. Доцільність пропозиції підтверджується характерними для роздрібної торгівлі ситуаціями виникнення, з одного боку, тимчасово вільних грошових коштів, які можуть бути вкладені до кредитної спілки під певний відсоток, а з іншого – гострої нестачі оборотних коштів, яку можна покрити за допомогою кредитної спілки. Діяльність кредитної спілки в кластері суб'єктів підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі має чітко визначену мету: задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. Її досягнення базується на визначених принципах (добровільність вступу та свободи виходу з кредитної спілки, рівноправність членів кредитної спілки, самоврядування, гласність) та сприяє виконанню конкретних функцій: прийняття внесків (вступних, обов'язкових, пайових) від членів кредитної спілки, надання кредитів своїм членам на визначених умовах, виступ поручителем виконання членом кредитної спілки зобов'язань перед третіми особами, оплата за дорученням своїх членів вартості товарів (робіт, послуг) у межах наданого їм кредиту.

Ефективність кредитної спілки обумовлюється певною системою взаємозв'язків її учасників, завдяки яким суб'єкти малого підприємництва в роздрібній торгівлі одержують можливості залучати фінансові ресурси для поточної потреби, вкладати тимчасово вільні грошові кошти під певний відсоток з метою захисту від інфляції, отримувати товари зі знижкою від постачальника тощо (рис. 4).

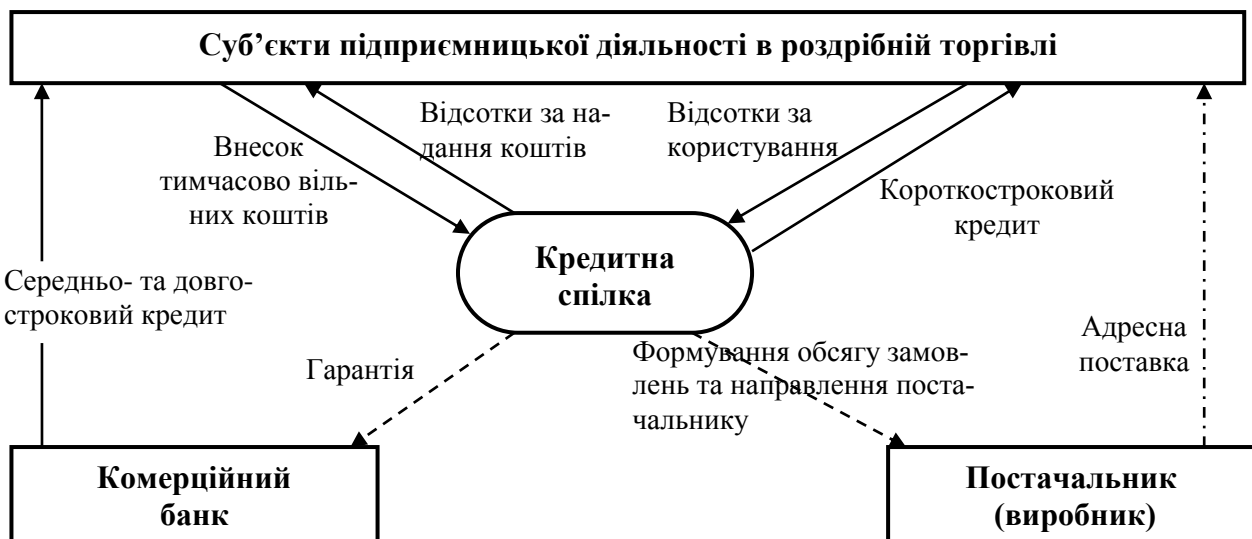

Рис. 4. Система зв'язків при організації кредитної спілки суб'єктів підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі

Створення кредитної спілки в межах кластера суб'єктів підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі регенерує різні види ефектів (рис. 5).

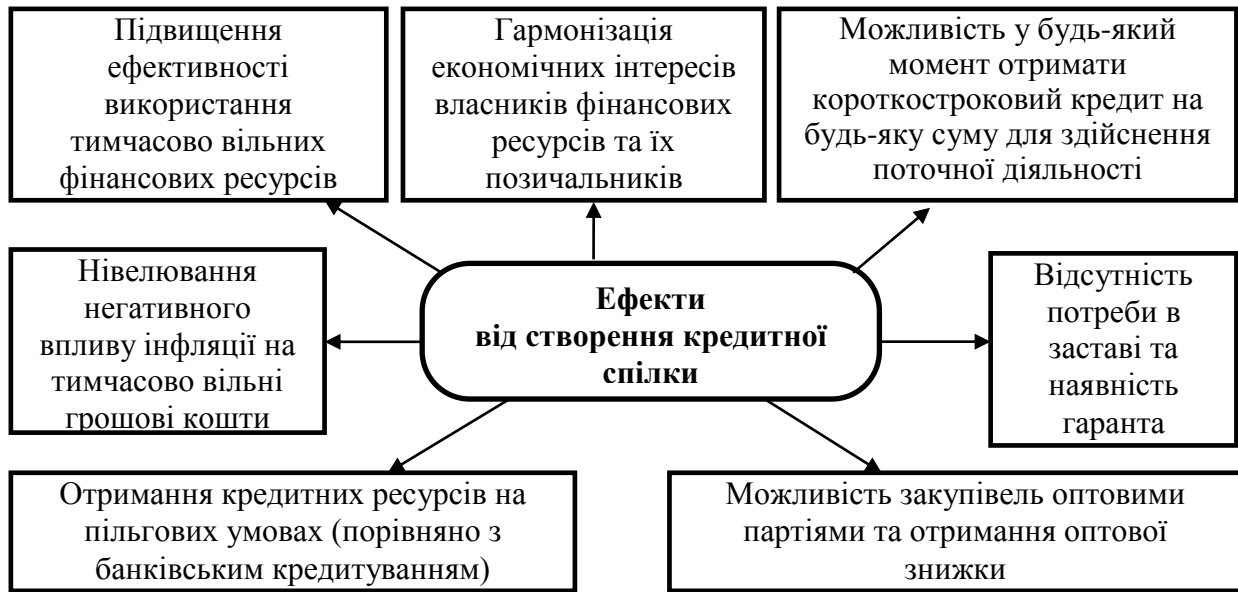

Рис. 5. Складові економічного ефекту від створення кредитної спілки суб'єктами підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі

Доцільність створення кредитної спілки суб'єктів малого підприємництва в межах кластера доведено результатами проведеного за запропонованим алгоритмом розрахунку за характерними для торгівлі варіантами ситуацій:

1) наявність потреби у фінансових коштах на невелику суму на строк від кількох днів до 1 місяця з метою поповнення оборотних коштів, з одного боку, та наявність тимчасово вільної суми коштів – з іншого;

2) наявність потреби в закупівлі певного обсягу товарів зі знижкою від постачальника (виробника).

За результатами розрахунку для суб'єкта підприємницької діяльності малої форми господарювання дослідженої сукупності визначено загальний економічний ефект у розмірі 98,7 тис. грн.

Таким чином, пропозиція щодо створення кредитних спілок суб'єктів малого підприємництва в роздрібній торгівлі дійсно є ефективною і більш привабливою порівняно з банківським кредитуванням. Актуальність даної пропозиції підвищується за сучасних умов фінансово-економічної кризи.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення науково-прикладного завдання із розвитку теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій щодо удосконалення економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі, що сприятиме активізації її розвитку та підвищенню ефективності. У процесі дослідження вирішено всі поставлені завдання та досягнуто мети.

Основні науково-практичні результати проведеного дисертаційного дослідження полягають у наступному:

1. Виявлено, що трансформаційні процеси, притаманні сучасному економічному розвитку країни, обумовлюють зміну поглядів на сутність окремих економічних понять та активізують їх детальніші дослідження. У контексті цього уточнено поняття «підприємницька діяльність», систематизовано її основні ознаки та виділено головні елементи: суб'єкти, об'єкти, цілі, ризики, інновації – що стало підґрунтям для визначення її особливостей у роздрібній торгівлі та удосконалення економічного механізму регулювання підприємницької діяльності.

2. Базуючись на галузевій специфіці та ознаках підприємницької діяльності, визначено її економічну сутність та особливості в роздрібній торгівлі в розрізі трьох аспектів: юридичного, економічного, галузевого. Із цих позицій підприємницьку діяльність в роздрібній торгівлі слід розглядати як сукупність торгово-організаційних операцій, спрямовану на найповніше задоволення потреб споживачів у товарах і послугах за умов високого рівня культури обслуговування та отриманні на цій основі прибутку, а також діяльність щодо розробки маркетингових досліджень, товарної, закупівельної, збутової політики.

3. Виокремлені характеристики підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі сприяли визначенню та уточненню сутності, мети, принципів та методів економічного механізму її регулювання. Застосування комплексного підходу дозволило розглядати економічний механізм регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі як систему чинників, що здійснюють сукупний вплив на розвиток підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі.

4. Для підвищення ефективності управлінських рішень щодо розвитку підприємництва в роздрібній торгівлі в динамічному навколишньому середовищі в умовах діючого економічного механізму регулювання уточнено класифікацію чинників зовнішнього впливу шляхом виділення найбільш вагомих для сучасної підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі, які систематизовано за певними ознаками: способом впливу, місцем виникнення, суб'єктами впливу, рівнем впливу.

5. Результати аналітичних досліджень розвитку підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі в ув'язці із загальними тенденціями функціонування вітчизняної економіки за період 2000-2008рр. дозволили окреслити проблеми, які потребують ефективного регулювання: порівняно низький рівень конкуренції та насиченості споживчого ринку; територіальна нерівномірність ринку роздрібно торгівлі з різним ступенем насиченості та потенціалом розвитку; укрупнення об'єктів торгівлі та зменшення їх кількості; низький рівень забезпеченості населення торговельними площами; відсутність ефективних фінансових і юридичних механізмів інвестування; зростання обсягів і мережі роздрібно торгівлі переважно екстенсивним шляхом; невідповідність форматів, низька насиченість сучасними торговими форматами, відсутність чіткого позиціонування торговельних мереж; диспропорція у забезпеченості населення об'єктами торгівлі та робочими місцями; відсутність чіткої та дієвої державної концепції розвитку торгівлі, брак професійних кадрів, недосконалість законодавства.

6. Запропоновано ефективність підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі визначати за розробленою комплексною системою оцінки, яка базується на обґрунтованих принципах та являє собою ієрархічну сукупність різноспрямованих критеріїв: ділова активність, прибутковість, конкурентоспроможність, для кількісного визначення яких систематизовано відповідні галузевій специфіці показники, що дозволяє провести комплексну оцінку в статичній та динамічній. За результатами аналітичних досліджень особливостей функціонування суб'єктів підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі м. Харкова за період 2006-2008 рр., проведених за запропонованою методикою, виявлено невідповідність між привабливістю малого бізнесу для підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі та відсутністю можливостей для її стійкого розвитку через брак фінансових ресурсів і можливостей використання системи знижок за обсяги закупівель.

7. У результаті критичного аналізу існуючих підходів до формування економічного механізму регулювання підприємницької діяльності з позиції можливості їх упровадження виокремлено такі напрямки, які доцільно застосувати у роздрібній торгівлі: створення «консультаційних центрів»; надання державних гарантій забезпечення кредитів у рамках державних (регіональних) програм доступу суб'єктів малого підприємництва до фінансових ресурсів; створення мережі приватних інвестиційних компаній, які інвестують мале підприємництво під гарантії державних агенцій з малого бізнесу; формування національної системи інформаційного обслуговування малого підприємництва.

8. Доведено доцільність формування механізму регулювання підприємницької діяльності суб'єктів малого бізнесу в роздрібній торгівлі на основі кластерного підходу, який передбачає об'єднання в кластери з метою забезпечення необхідного рівня конкурентоспроможності завдяки конкретним напрямкам: інформаційне, фінансово-інвестиційне, товарне забезпечення господарської діяльності; підприємницька активність; диверсифікація ризику господарської діяльності.

9. З метою розширення та покращення умов фінансування та кредитування малого підприємництва в роздрібній торгівлі розроблено рекомендації щодо створення кредитних спілок суб'єктів торговельної діяльності у межах кластера, як некомерційної альтернативи банківському кредитуванню. Доведено, що створення кредитної спілки в межах кластера може забезпечити такі можливості малому підприємству: отримання кредиту для фінансування поточної господарської діяльності на прийнятних умовах; захист тимчасово вільних грошових коштів від впливу інфляції; отримання значних оптових знижок від постачальника. Доцільність даної пропозиції підтверджено результатом розрахунку загального ефекту для конкретного суб'єкта малої форми господарювання досліджуваної сукупності, який склав 98,7 тис. грн.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях

1. Колчкова М. В. Особливості підприємницької діяльності в торгівлі / М. В. Колчкова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. – Харків:

ХДУХТ, 2006. – Вип.2 (4). – С. 303-308.

2. Колчкова М. В. «Економічний механізм регулювання підприємницької діяльності в торгівлі» / М. В. Колчкова // Вісник Міжнародного Слов'янського університету. Сер. Економічні науки. – 2006. – Т.9. №2. – С.46-48.

3. Колчкова М. В. Аналіз структури та тенденцій розвитку роздрібно торгівельної мережі в Україні / М. В. Колчкова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. – Харків: ХДУХТ, 2007. – Вип.1 (5). – С.282-289.

4. Беляєва М. В. Аналіз формування та трансформації роздрібно торгової мережі в Україні / М. В. Беляєва // Торговля і ринок України: темат. зб. наук. пр. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2008. – Вип. 26. Т. 1. – С. 164-168.

5. Беляєва М. В. Система показників оцінки ефективності діяльності підприємств торгівлі в умовах діючого механізму регулювання / М. В. Беляєва // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. Вип. 245: В 5 т. – Т. III. – С. 613-616.

6. Беляєва М. В. Оцінка ефективності діяльності підприємств торгівлі в сучасних економічних умовах / М. В. Беляєва // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. – Вип. 244: В 5 т. – Т.I. – С. 183-189.

7. Беляєва М. В. Обґрунтування рекомендацій щодо підвищення ефективності підприємницької діяльності в торгівлі / М. В. Беляєва // Економічний простір: зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2009. – Вип. 22. – Т. II. – С. 165-171.

8. Беляєва М. В. Класифікація факторів зовнішнього впливу на діяльність підприємств торгівлі / М. В. Беляєва // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. Вип. 247: В 6 т. – Т. IV. – С. 942-947.

Тези доповідей

9. Колчкова М. В. Держава і ринок: регулювання підприємницької діяльності в торгівлі / М. В. Колчкова: тези допов. міжнар. наук. конф., [Становление современной науки – 2006], (Дніпропетровськ, 16-30 жовтня 2006р.). – Дніпропетровськ, 2006. – Т. III. Економічні науки. – С. 57-59.

10. Колчкова М. В. Тенденції розвитку роздрібно торгівельної мережі в Україні / М. В. Колчкова: тези допов. міжнар. наук. конф., [Наукові дослідження – теорія та експеримент 2007], (Полтава, 14-16 травня 2007р.). – Полтава: вид-во «ІнтерГрафіка», 2007. – Т.8. - С. 128-130.

11. Беляєва М. В. Визначення поняття «ефективність». Сучасні підходи / М. В. Беляєва: тези допов. наук. практ. конф., [Економічна безпека держави: стан, проблеми, напрямки зміцнення], (Харків, 10 жовтня 2008р.). / МОН України, Харк. нац. ун-ту внутр. справ. – Харків: ХНУВС, 2008. С. 84-86.

12. Беляєва М. В. Взаємозалежність та обумовленість факторів зовнішнього впливу на діяльність підприємств торгівлі / М. В. Беляєва: тези допов. міжнар. наук. конф., [Сучасні проблеми ефективності інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств], (Харків, 4-5- березня 2009р.) / МОН України, ХДТУБА. – Харків: ХДТУБА, 2009р. С. 51-52.

АНОТАЦІЯ

Беляєва М.В. Економічний механізм регулювання підприємницької діяльності в торгівлі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності), Харківський державний університет харчування та торгівлі, Харків, 2010.

Дисертацію присвячено розвитку теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій щодо удосконалення економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі.

У роботі визначено зміст підприємницької діяльності, систематизовано її основні ознаки та головні елементи; уточнено визначення поняття «підприємницька діяльність в роздрібній торгівлі». Визначено сутність, мету, принципи та засади економічного механізму регулювання підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі. Систематизовано та надано змістовну характеристику чинникам впливу зовнішнього середовища на підприємницьку діяльність суб'єктів господарювання в торгівлі.

Проаналізовано стан, тенденції та проблеми розвитку торговельної діяльності в Україні та в Харківській області. Обґрунтовано комплексну систему оцінки ефективності функціонування суб'єктів підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі, яку апробовано на прикладі вибіркової сукупності суб'єктів роздрібно торгівлі м. Харкова за запропонованою технологією.

Досліджено досвід формування економічного механізму регулювання підприємницької діяльності та обґрунтовано рекомендації щодо підвищення ефективності підприємницької діяльності у вітчизняній роздрібній торгівлі. Доведено доцільність застосування кластерного підходу та розроблено рекомендації щодо створення кредитних спілок суб'єктів малого підприємництва в роздрібній торгівлі.

Ключові слова: підприємницька діяльність, роздрібна торгівля, економічний механізм регулювання, система оцінки, малі суб'єкти підприємництва, кластер, кредитна спілка.

АННОТАЦИЯ

Беляева М.В. Экономический механизм регулирования предпринимательской деятельности в торговле. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности), Харьковский государственный университет питания и торговли, Харьков, 2010.

Диссертация посвящена развитию теоретико-методических положений и практических рекомендаций по усовершенствованию экономического механизма регулирования предпринимательской деятельности в розничной торговле.

В первом разделе «Теоретические аспекты экономического механизма регулирования предпринимательской деятельности в розничной торговле» уточнена сущность

предпринимательской деятельности. На основе систематизации ее основных признаков, элементов, функций и особенностей в торговле раскрыто содержание понятия «предпринимательская деятельность в розничной торговле» как самостоятельной, инициативной, хозяйственной деятельности по обеспечению выполнения совокупности торгово-организационных операций, направленной на более полное удовлетворение потребностей потребителей (населения) в товарах и услугах путем их непосредственной продажи при высоком уровне культуры обслуживания и получения на этой основе прибыли, а также включающей маркетинговые мероприятия, закупочную и сбытовую деятельность. В результате исследования сущности, цели, принципов и основ экономического механизма регулирования предпринимательской деятельности в розничной торговле предложено его трактование как системы экономических, законодательных и административных методов, рычагов, мероприятий и организационных форм рыночного и государственного регулирования предпринимательской деятельности в сфере торговли, которая обеспечивает ее оптимальное развитие в современных экономических условиях. Проведенное исследование позволяет рассматривать экономический механизм регулирования предпринимательской деятельности в розничной торговле как систему факторов, осуществляющую совокупное влияние на её развитие. Уточнена классификация факторов внешнего влияния на предпринимательскую деятельность в розничной торговле путем выделения наиболее значимых по таким признакам: место возникновения, способы, субъекты и уровни влияния.

Во втором разделе «Эффективность предпринимательской деятельности в розничной торговле в условиях действующего экономического механизма регулирования» проведено аналитическое исследование основных тенденций развития розничной торговли в Украине в увязке с общеэкономическими тенденциями развития государства, которые свидетельствуют, что отечественный розничный рынок находится на ранней стадии развития и нуждается в эффективном регулировании. Разработана комплексная система оценки эффективности предпринимательской деятельности в розничной торговле, учитывающая многогранность понятия «эффективность», что позволило выделить критерии (деловая активность, прибыльность, конкурентоспособность) и соответствующие им системы отраслевых показателей. На основе предложенного инструментария проведена оценка эффективности предпринимательской деятельности субъектов розничной торговли г. Харькова на примере выборочной совокупности.

В третьем разделе «Усовершенствование экономического механизма регулирования предпринимательской деятельности в розничной торговле» исследованы особенности и существующий опыт формирования экономического механизма регулирования предпринимательской деятельности в торговле, а также проанализированы основные виды поддержки малого предпринимательства, что позволило разработать кластерный подход к формированию экономического механизма регулирования предпринимательской деятельности в розничной торговле по блокам: информационное, финансово-инвестиционное, товарное обеспечение хозяйственной деятельности; предпринимательская активность; диверсификация риска хозяйственной деятельности. С целью расширения и улучшения условий финансирования и кредитования малого

предпринимательства экономически обоснованы рекомендации относительно создания кредитных союзов субъектов торговли в пределах кластера как некоммерческой альтернативы банковскому кредитованию.

Ключевые слова: предпринимательская деятельность, розничная торговля, экономический механизм регулирования, система оценки, малые субъекты предпринимательства, кластер, кредитный союз.

ANNOTATION

Belyaeva M.V. Economic mechanism for the regulation of entrepreneurial activity in trade. – Manuscript.

Thesis for competition of the scientific degree of candidate of economic science by speciality 08.00.04 – economy and management of enterprises (by the types of economic activity), Kharkiv State University of Food Technology and Trade, Kharkiv, 2010.

The thesis is devoted to the development of theoretical-methodical statements and practical recommendations on the improvement of economic mechanism of regulating entrepreneurial activity in retail trade.

The content of entrepreneurial activity is defined in the work, its main features and elements are systematized; the notion «entrepreneurial activity on retail trade» is determined. The essence, purpose, principles, and bases of economic mechanism of regulating entrepreneurial activity in retail trade are defined. A substantial characteristic of the factors of the environmental influence on entrepreneurial activity of economic subjects in trade is systematized.

State, trends, and problems of the development of commercial activity in retail trade in Kharkiv according to the technology suggested.

The experience concerning formation of economic mechanism of regulating entrepreneurial activity in national retail trade is researched. The reasonability of using cluster approach is proved, recommendations on the creation of credit units of small business in retail trade are worked out.

Key words: entrepreneurial activity, retail trade, economic mechanism of regulation, evaluation system, small business subjects, cluster, credit unit.

Відповідальний за випуск – М.В. Чорна

Підписано до друку 20.01.2010 р. Формат 60х90/16. Папір офс.
Друк. офсет. Обл. – вид. арк. 1,3. Умов. друк. арк. 1,2.
Тираж 110 прим. Зам. №16.

ДОД ХДУХТ, 61051, Харків – 51, вул. Клочківська, 333.